

K. Ringgaard (udg.)

1. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog.

Århus 1987

ERKENDELSESTEORETISKE PROBLEMER I Københavnerskolen

Af Frederik Stjernfelt & Henrik Jørgensen

Det er velkendt, hvordan der bestod kraftige divergenser i teoretisk henseende mellem Københavnerskolens to store navne, Viggo Brøndal og Louis Hjelmslev. Vi vil i dette foredrag søge at samle nogle af de væsentligste divergenser angående punkter som:

- langue/parole
- morfologi/syntax
- udtryk/indhold
- sprogets relationelle opbygning
- sprogforskningens grundprincipper

Ud fra denne opstilling vil vi forsøge en omvurdering af Viggo Brøndal. Vi ser nemlig først og fremmest i hans forfatterskab en række væsentlige sprogfilosofiske observationer, som i forbindelse med hans ansatser til konkrete analyser indbyder til interessante pointer. Brøndals måde at opbygge sin sprogvidenskab på åbner - modsat strukturalistisk forskning generelt - for det 'kommunikative' eller 'pragmatiske' aspekt af sprogudøvelsen, m.a.o. for udsigelsen. Ved med kritisk sans at følge i hans fodspor bliver det ifølge vor fortolkning muligt at etablere analytisk sammenhæng mellem sprogets former og sprogets funktion.

K. Ringgaard (udg.)

1. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog

Århus 1987

NOGLE SYNSPUNKTER PÅ MODERNE DANSK ORDPROSODI

Af Hans Basbøll

Som indledning til mit foredrag prøvede jeg at afgrænse mit emne ved hjælp af en oversigt over fonologiens forskellige områder (Skema 1).

SEGMENTAL FONOLOGI	STAVELSE MORFEM		ORD	SÆTNING
	Segmental "Ordfonologi"		Segmental sætnings- fonologi	
Fonem- kombina- torik (=FK)	FK inden for stav- velsen	FK in- den for morfemet	In- tern sandhi	(Ekstern sandhi)
	Stød og tryk som stavel- sespro- sodier	Leksi- kalsk stød og tryk	Ord- stød Ord- tryk (jvf. intern sandhi)	Syntak- tisk tryk, idioma- tisk, emfatisk. Intonation
PROSODI				

Skema 1.

Hovedvægten blev lagt på ordprosodi i den snævre-
re forstand der fremgår af oversigten, nemlig de reg-
ler der gælder for stød- og trykplacering inden for
ordet (i modsætning til de rent fonologiske og rent
leksikalske aspekter).

Hvad stødet angår er det umarkerede forhold at
der ingen stødændring sker når morfemer kombineres
til ord, altså i bøjning, afledning og sammensætning.
Desuden gælder den hovedregel at kun nabomorfemer
kan påvirke hinandens stødforhold (denne formulering
forudsætter at nul ikke regnes for et selvstændigt
morfem: 'buddene' (bekendt form flertal af 'bud',
neutrum med plur=sing) har stød betinget af endelsen
'-ene'). Ud fra disse forudsætninger bliver det cen-
trale spørgsmål i stødbeskrivelsen: under hvilke be-
tingelser sker der en ændring i et givet morfems stød-
forhold (dvs. stødtab eller stødtilkomst i forhold
til det pågældende morfems stødforhold når det ud-
tales isoleret) når det optræder sammen med et andet
givet morfem? De relevante betingelser har jeg søgt
at sammenfatte i skema 2 (fra Basbøll 1985 a: 33),
hvor "domain" angiver det morfem hvis stødforhold
vi er i færd med at bestemme, og "environment" det
nabomorfem der er med til at bestemme en evt. stød-
ændring.

Mens de fleste fonologiske og øvrige lingvistis-
ke modeller (herunder den generative grammatiks) læg-
ger den altafgørende vægt på afsenderens perspektiv,
selv om det ofte sker implicit, understregede jeg
modtagerens betydning for den rette forståelse af
stødregrernes funktion: En igangværende ændring af

Type of restrictions	Type of stød-sandhi			
	Stød-loss		Stød-addition	
	Ist part of comp.	before some flexives	2nd part of comp.	IV
1 Are there phonological restrictions for the domain?	yes, monosyllable or disyllable in /e/ plus sonorant sometimes	yes, monosyllable or disyllable in /e/ plus sonorant	yes, ends in short V plus zero or a sonorant C	no
2 Are there concomitant phonological changes in the domain?	vowel shortening ¹	no ²	yes, if the short vowel is final, it is lengthened	no
3 Are there phonological characteristics of the environment? (not restrictions s.s.)	yes, secondary stress	yes, contains /e/	yes, contains /e/ and a sonorant C (/n/or/ð/)	yes, the "lighter" in "phonological weight", the more probability of IV
4 Are there grammatical restrictions for the domain (not involving the identity of particular — lexical or grammatical — morphemes)?	no	no	no	yes, verb or verbal derivative, or complex adj.
5 Same question (as 4) for the environment	no	no ³	no ³	yes, the "lighter" in "lexical weight", the more probability of IV
6 Must the identity of the particular morpheme be known for the domain?	yes	no	no	no
7 Same question (as 6) for the environment	no	yes (grammatical morpheme)	yes (grammatical morpheme)	no

Notes

- (1) Particularly before oral non-lateral sonorants
- (2) But in the same contexts, vowels are sometimes lengthened before oral non-lateral sonorants
- (3) But the relevant morphemes are not unrelated

stødforholdene i visse verbalformer (fx 'groede, syende') kan være et symptom på at modtageren (herunder den modtager der er i færd med at tilegne sig sproget) står over for en tvetydighed i analysen: er det stammen eller infinitiven der danner udgangspunkt for konstruktionen af verbalformerne? Det kan synes indlysende at det - næsten per definition - må være stammen, men der er to argumenter der taler til gunst for infinitiven på dansk: 1) stammen kan altid afledes fra infinitiven, ikke altid omvendt (fx 'kue' vs. 'du'), 2) stammen kan have en i ord helt umulig fonemkombinatorik, hvad der leder til de velkendte problemer med imperativer som 'hækl!'. Det er let nok som lingvist at definere sig ud af denne tvetydighed, men det er ikke det samme som at løse problemet for sprogbrugeren. Desuden gælder det at hele komplekset af ordstødregler i mangfoldige tilfælde hjælper modtageren med at foretage en rigtig morfologisk analyse, der er en forudsætning for tolkningen af meddelelsen. Jeg henviser generelt til min detaljerede diskussion af stødet i moderne dansk (Basbøll 1985 a) samt til den kortere fremstilling af ordstødreglerne i Basbøll 1986. (Jeg har i øvrigt siden gennemført en ny, mere teoretisk orienteret, analyse af stødet, med udgangspunkt i Larry Hymans teori om "fonologisk vægt" (Hyman 1985), men den foreligger endnu ikke som tryklart manuskript.)

I sidste del af mit indlæg skitserede jeg en integreret beskrivelse af ord- og sætningstryk, i forlængelse af bl.a. Basbøll 1978 og 1981. I modsætning til Erik Hansen og Jørn Lunds ord(klasse)base-

rede beskrivelse af syntaktisk tryk i dansk (1983, jvf. min anmeldelse heraf: Basbøll 1985 b), men i overensstemmelse med Rischel (fx 1983), går jeg ud fra at trykket tilskrives i "domæner" eller "fraser", fx 'gå tur' som én frase (jvf. betegnelsen "enheds-tryk"). Men i modsætning til Rischel antager jeg at det finale tryk i ord som 'violinistinde' og i fraser som 'gå tur' er det samme fænomen, således at de klitiske småord i 'til en violinistkongres' er prosodisk tættere knyttet til 'violinist' end 'violinist' til 'kongres'. Det grammatiske ord er ifølge denne opfattelse ikke noget fonologisk ord, lige så lidt som den syntaktiske konstituent 'Ole og hans lillebror' i ytringen 'da Ole og hans lillebror kom hjem, var det allerede mørkt' er nogen fonologisk konstituent (prosodisk har vi nemlig en strukturering '/da Ole/ og hans lillebror/...').

I et forsøg på at overvinde den tilsyneladende uforenelighed mellem den type prosodiske strukturer som Nina Thorsen (se fx 1983) har påvist i sine intonationsstudier, og den type strukturer der er foreslået ovenfor som udgangspunkt for trykbeskrivelsen, sluttede jeg med at opstille følgende teser (jvf. også Rischel i trykken, ms.):

- (1) Prosodiske strukturer ("syntaktisk-fonologiske") som dem jeg har foreslået for trykbeskrivelsen (dvs. strukturer der respekterer syntaktiske, og visse morfologiske, konstituentgrænser (herunder ordgrænser, grænsen mellem sammensætningsled, og "stærke" ordinterne grænser som foran '-ist'

mv.) som prosodiske grænser er i en eller anden forstand reelle og kan bl.a. vise sig i pauser, omstrukturingsfænomener o.l.

- (2) Denne struktur er ikke isomorf med den grammatiske struktur (grænserne er ikke "ordnet" på samme måde, jvf. pro- og en-klise osv.), og den kan ikke deriveres ("ensidigt") af denne.
NB: "grænser" er blot en anden måde at betegne "enheder af forskellig udstrækning" på.
- (3) Prosodiske strukturer ("fonetisk-pragmatiske") som dem Nina Thorsen har brugt i sin intonationsbeskrivelse (hvor trykgrupperne går fra og med en trykstærk indtil (men ikke med) den næste trykstærke stavelse) er også reelle og har især betydning for toneforløbet (og andre aspekter af den fonetiske realisation).
- (4) De største enheder er sammenfaldende i de to prosodiske strukturtyper.
- (5) De prosodiske strukturer afhænger af formalitetsgrad og i øvrigt af pragmatiske og semantiske faktorer. De er udtryk for en strukturerings som afsenderen foretager under indkodningen og som modtageren udnytter i afkodningen.

Litteraturhenvisninger

- Basbøll, Hans. 1978. "A Note on Boundaries and Stress Rules in Danish Phonology", Nordic Prosody (E. Gårding et al., eds.), Lund. 65-71.
- Basbøll, Hans. 1981. "On the Function of Boundaries in Phonological Rules", Phonology in the 1980s (D. Goyvaerts, ed.), Ghent. 245-269.
- Basbøll, Hans. 1985 a. "Stød in Modern Danish", Folia Linguistica 19. 1-50.
- Basbøll, Hans. 1985 b. Anmeldelse af Hansen og Lund 1983. Nydanske Studier 15. 131-139.
- Basbøll, Hans. 1986. "Stød-sandhi", Sandhi Phenomena in the Languages of Europe (H. Andersen, ed.), Trends in Linguistics 33, Berlin. 75-83.
- Hansen, Erik og Jørn Lund. 1983. Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk, København.
- Hyman, Larry. 1985. A Theory of Phonological Weight, Publications in Language Sciences 19, Dordrecht.
- Rischel, Jørgen. 1983. "On Unit Accentuation in Danish - and the Distinction between Deep and Surface Phonology", Folia Linguistica 17. 51-97.
- Rischel, Jørgen. I trykken. "Is there just One Hierarchy of Prosodic Categories?", Phonologica 1984.
- Rischel, Jørgen. Ms. "Some Speculations about Levels of Prosodic Representation and Prosodic Categories", ms. bestemt for udgivelse i Nordic Prosody IV (H. Basbøll og K. Gregersen, eds.).
- Thorsen, Nina. 1983. "Standard Danish Sentence Intonation - Phonetic Data and their Representation", Folia Linguistica 17. 187-220.